

Sibīrijas rubīnriklīte *Luscinia calliope* pirmoreiz konstatēta arī Latvijā

JURIS LIPSBERGS

Pērnajā rudenī, 2016. gada 3. novembrī, veicot putnu ķeršanu gredzenošanas nolūkos Salacgrīvas pilsētas dienvidu nomalē Lauteros, tīkla tika noķerts arī kāds zvirbuļveidīgo kārtas no pirmā acu uzmetiena gredzenotāja neatpazītas sugas stipri novārdzis īpatnis, bez jebkādām zemādas tauku rezervēm. Pēc ārējā izskata un apspalvojuma šis putns atgādināja lakstīgalu *Luscinia luscinia*. Taču šķita, ka šādu putnu redzu pirmoreiz, un pieļāvu varbūtību par kāda neregulāra ieceļotāja iemaldišanos mūspusē. Taču pretstatā 15. oktobrī (2016.g.) manu paziņu turpat Lauteros noķertajām divām Sibīrijas peļkājītēm *Prunella montanella* (Matrozis u.c. 2016), kam sava labi izteiktā un krāšņā spalvu tērpa dēļ jau pa gabalu un bez ielūkošanās noteicējos bija nosakāma sugas piederība, mans putns, pat rokā turēts, savu sugas piederību tik skaidri atklāt nesteidza. Turpmākie pūliņi noslēpumainās viešņas noteikšanā jau ļāva droši apgalvot, ka tā tiešām ir ieceļotāja no austriumiem – Sibīrijas rubīnriklīte *Luscinia calliope*, pirmā dzīves gada mātīte. Pirmie ūsie publicētie ziņojumi par Latvijas faunai jaunās putnu sugas – Sibīrijas rubīnriklītes – noķeršanu Salacgrīvas Lauteros parādījās jau pērn (Anon 2016; Liepiņa 2016).

Sibīrijas rubīnriklītes *Luscinia calliope* izbāznis Latvijas Dabas muzeja fondos.

Šā putna noķeršanas vietas apkārtne pie Lauteriem ir izsmēloši raksturota jau iepriekš minētajā R. Matroža un līdzautoru publikācijā. Precīzēšu vienīgi tīklu izvietojumu piekrastes joslā no pludmales rietumos līdz Lauteru meža malai austrumos, kas kopā veido aptuveni 250 metrus. Sibīrijas peļkājītes tika noķertas pludmalei tuvākajā tīkļvietā (tikai 35 m attālumā no pludmales liedaga), kamēr Sibīrijas rubīnriklīte notverta Lauteru dārzā, aiz dzīvojamās mājas uzliktā tīkla, 145 m attālumā no liedaga un 100 m attālumā no meža. Abos gadījumos tīkli bija izvietoti aptuveni 3 m platos klajumos starp krūmājiem.

Nemot vērā apstākli, ka putns bija fiziski novārdzis (bez tauku rezervēm) un iestājušies putnu migrācijai nelabvēlīgi meteoroloģiskie apstākli (sākusies stipra snigšana un paze-minājusies gaisa temperatūra), tika pieņemts lēmums šo putnu kādu laiku līdz atlabšanai paturēt nebrīvē. Tas turēts krātiņā iekštelpās, tīcīs piebarots, bet, diemžēl, tomēr nobeidzies. Lai saglabātu šo reto eksemplāru, putns tika nodots taksi-dermistam Valdim Rozem, kurš to preparēja un nodeva Latvijas Dabas muzeja ornitoloģiskajai kolekcijai.

Ieskats Sibīrijas rubīnriklītes sistemātiskajā piederībā

Jāatzīmē, ka Sibīrijas rubīnriklīte savā ziņā izrādījusies “ciets rieksts” un radījusi neērtības tās pētniekiem jau kopš šīs sugas pirmapraktīšanas laikiem. Tālab arī neliels ekskurss Sibīrijas putnu apzināšanas vēsturē. Šīs sugas atklājējs ir vācu izcelsmes dabaspētnieks Petrus Simons Pallass (*Petrus Simon Pallas, 1741–1811*). Jau pats Pallass, rubīnriklītes sistemātisko piederību meklējot un slīpējot, bija spiests tās zinātnisko nosaukumu vairākkārt

Foto: D. Boiko

mainīt šādā secībā: *Motacilla callope* (1776), *Erithacus calliope* un *Luscinia calliope*. Nākamās pārmaiņas sugas nosaukumā veicis angļu dabaspētnieks Džons Gulds (*John Gould, 1804–1881*), kurš izdalīja īpašu ģinti *Calliope*, un tādējādi rubinrīklīte ieguva jaunu sugas nosaukumu – *Calliope calliope* Gould 1836.

Atgriežoties pie P.S.Pallasa personības un viņa raženās darbības Sibīrijas u.c. novadu putnu faunas izpētē, der zināt, ka 1767. gadā viņš uzsācis savu darbību Pēterburgas Zinātņu akadēmijā, kopš tā laika faunas, floras, etnogrāfijas un citu jomu pētniecības nolūkā veicis un vadījis vairākas gadiem ilgas ekspedīcijas ne tik vien Sibīrijā, bet arī citos reģionos, un šī darbība bijusi apbrīnojamī rezultatīva. Šo rindu autors cienījamo akadēmīki pat nodēvētu par Sibīrijas Linneju, jo kopumā viņš atklājis un devīs zinātniskos pirmaprakstus pavisam 71 putnu sugai (materiāli no autora pers. arhīva izrakstiem, kas tapuši 1961. un 1962. gadā Čełabinskā un Permā, kur tolaik nācīes dienēt). Tas ir neticami liels skaits putnu sugu šim reģionam, ja salīdzinām ar citu pētnieku analogiem veikumiem, atskaitot vienīgi pašu zviedru sistemātiķi K. Linneju. Turklāt Pallass aprakstījis arī daudzas citu dzīvnieku un augu sugas.

Aplūkojot sugas zinātniskā nosaukuma lietojumu, konstatējams, ka vēl 20. gs. otrajā pusē un līdz pat mūsdienām šajā ziņā vienprātība nav bijusi, jo gan Krievijas dažādos reģionos, gan Rietumu zemēs tiek lietots gan *Calliope calliope*, gan *Luscinia calliope*. Latvijā ieteiktā Holarktikas putnu nosaukumu sarakstā (Strazds u.c. 2014) lietots *Luscinia calliope*, pie kura šeit pieturējies arī autors, kaut gan A. Celmiņa veidotajā interneta lapā “Putni Latvijā un pasaule” (www.putni.lv) tiek lietots *Calliope calliope*. Vēl pieminams Z. Spura dotois latviskais nosaukums Taigas rubinrīklīte *Erithacus calliope* (Spuris 1992).

Sastopamība ligzdošanas areālā un neregulārie novērojumi Eiropā

Plašais Sibīrijas rubinrīklītes ligzdošanas areāls aptver Sibīriju no Urāliem līdz Krievijas Tālo Austrumu piekrastei (Sahalīnas salu ieskaitot), kā arī Japānas un Korejas ziemeļdaļu. No pamatareāla izolēta šīs sugas populācija atrodas Ķīnas ziemeļaustrumu daļā. Sibīrijas rubinrīklīte mīt mežu, meža stepju un (retāk) arī stepju joslā. Ligzdo arī kalnu tundrās, līdz 2000 m augstu virs jūras līmeņa. Mēdz uzturēties galvenokārt uz zemes, kur zālājā arī ligzdo. Ziemošanas apgabals iekļauj Ķīnas dienvīddaliju, Nepālu, Indijas ziemeļaustrumu daļu, Indoķīnas pussalas valstis un Filipīnas (visas ziņas, ar nelieliem precīzējumiem, no: Clement, Rose 2015).

Novērojumu ārpus regulārā areāla ir samēra maz. Eiropas valstīs pēdējās desmitgadēs (1974.–2016.g.) ir zināmi vismaz 22 novērojumi. Vientuļo putnu novērojumi atzīmēti galvenokārt rudenī (periodā no 3. oktobra līdz 10. novembrim, n=19), bet citos gadalaikos ļoti reti (15. janvāris, 25. maijs, 6. jūnijs). Lielākoties novēroti tieši jaunie putni. No Baltijas valstīm līdz šim bija zināms tikai viens tēviņa novērojums Igaunijā 25.05.1974. Arī Skandināvijas valstīs reģistrēti tikai daži novērojumi: Somijā 15.10.1991., 12.10.2000. un 27.10.2005., Zviedrijā (Gotlandē) 10.11.2013., bet Norvēģijā ir divi novērojumi (noķerti un apgredzenoti jaunie putni) – 06.10.2005. un 01.11.2008. Citās Eiropas valstīs arī ir tikai gadījuma novērojumi: Vācijā pirms (un vienīgais) putns atzīmēts 06.06.2011., Slovēnijā – 24.10.2013., Holandē – 15.01.2016. Visvairāk novērojumu ir tālākajā Eiropas galā – Lielbritānijā, kas vairāk izskaidrojams ar ļoti lielo putnu novērotāju skaitu. Pavisam 40 gadu periodā tur reģistrēti gan tikai 12 apstiprināti novērojumi: 09.10.1975., 19.10.1997., 25.10.2001., 17.10.2003., 23.10.2005., 26.10.2006., 05.10.2007., 18.10.2011., 23.10.2012., 21.10.2013., 03.10.2014. un 20.10.2015. Nēmot vērā iepriekš minēto, šīs sugas

novērojums Latvijā pilnīgi atbilst raksturīgākajiem jauno putnu ieklejošanas gadījumiem rudens mēnešos Eiropas valstīs.

Autora īpašais komentārs

Vispārizināms ir fakts, ka putnu rudens migrāciju procesa pašās beigās reizi pa reizei tiek konstatēti tādi īpatni, kas nolemti nenovēršamai bojāejai. Acīmredzot kādu slēptu, mums nezināmu iemeslu dēļ arī konkrēti aplūkojamajā gadījumā tīklā iekļuvušais putns jau pirms sagūstīšanas bija pietuvojies visai kritiskam nolemtības līmenim, proti – iztērējis visus savus pēdējos vitāli nepieciešamos enerģijas resursus, kas vajadzīgi dzīvības uzturēšanai. Pat veterināra iejaukšanās šeit vairs nelīdzētu. Un mazputniš kļuva mazkustīgs, un, knābi aiz spārna aizbāzis, mierīgi aizsaudās, lai vairs nepamostos... Iedarbojās Dabasmātes gudri radītais bezsāpju nāves scenārijs – fenomens, kuru loti trāpīgi par mirstamo miegu savulaik nodēvējis mūsu leģendārais “brīvā laika ornitologs”, kā viņš pats mēdza teikt, (pēc pamatprofesijas psihiatrs) Kārlis Vilks (1900–1993), kurš šo jautājumu aplūkojis arī savā grāmatā “Atmiņas par putniem” (Vilks 1986).

Atsevišķu putnu bojāja dabā norit nepārtraukti un ir neatņemama evolūcijas sastāvdaļa. Tālab, it īpaši jau biologiem, šādus gadījumus nevajadzētu uztvert pārlieku sakāpināti un emocionāli, sacēlot ūdens glāzē īstu vētru. Visiem mums būtu vēlams tapt vairāk tolerantiem un lūkoties uz dabu un tās iemītniekiem ar plāšaku redzējumu, ne tik vien nemītīgi rokoties neskaitāmajos paragrāfos un nolikumos. Viena maldu viesa zudums nenodara nekādu postu populācijai. Nedomāju gan, ka, tomēr palaidis savu neglābjamo gūstekni tūdal vaļā, lai tas jau kādā tuvējā kaimiņpagalmā kristu kaķa nagos vai kļūtu par vieglu ēsmu zvirbuļvaganam *Accipiter nisus* vai lielajai čakstei *Lanius excubitor* u. tml., es būtu rīkojies jelcik pareizāk. Visos laikos ornitologi pieturējušies pie vispāriņemtas atziņas, ka posta stāvoklī nonākušajiem ir jāpalidz.

Reizēm izbrīnu rada pat sertificētu ekspertu pārlieku klišejiskie un apriorie priekšstati virknē jautājumu. Tāds, piemēram, ir pielāvums, ka gluži visi tiklā noķertie putni arvien ir pietiekami žirgti un veseli, lai sasniegtu visattālakos sava migrācijas ceļa galapunktus. Īstenībā jebkurā migrācijas virtuālās trases punktā potenciālajam tāllidonim var draudēt fatāla aizkavēšanās, kas var beigties pat letāli. Par iemeslu tam var būt jau pirms putna noķeršanas gūtās traumas, saindēšanās un dažnedažadas citas likstas, kā arī spontānas iedarbības. Aina mēdz būt daudzkarīt komplikētāka, nekā šķiet. Tādējādi jau pirms sagūstišanas brīža putnam var būt arī daļēji traucēta vai pat pilnībā zudusi lidošanas spēja.

Šādās situācijās nonākušie īpatņi ir akūti pakļauti bojāejas draudiem un nereti paši instinktīvi pietuvojas cilvēku mītnēm. Tieši tā notika ar 2001. gada 21. novembrī Ikšķilē pirmoreiz Latvijā konstatēto raibo zemesstrazdu *Zoothera dauma*, kur tas, no aukstuma sabozies, tupējis uz dārza tacīnas un arī ticus saņemts ciet (Kazubiernis 2002). Lai gan putnam nekādu savainojumu nebija, tas, brīvībā palaists, pēc dažām dienām atkal tika turpat tuvumā notverts atkārtoti un ievietots Rīgas zoodārzā. Nav šaubu par to, ka dabā tas nebūtu izdzīvojis. Nudien šis bija pavisam trivials un gadalaikam tipisks notikums, kad pati daba

pirms ziemas mēdz atsijāt kārtējo artavu vārgo un nevarīgo. Tāpēc gluži pašsaprotams šķiet arī tas, kā šā putna atradējas Ausmas Bēniņas izklāsts par šo notikumu īpašu interesi vadošo ornitologu kabinetā nerada un atnācēja ar dzeltenajā tirkussomā tupošo atradeni tika "pāradresēta" uz blakustelpu – pie lauku ornitologiem, kuriem neveiksmīgais lidonis arī atstājams tā turpmākā likteņa izlešanai. Nejaušas sagadišanās pēc tieši šā raksta autors patrāpījās pirmais ienācējas celā un izcēla dienasgaismā no pasniegtās dzeltenās somas glābjamo putnu. To rokās pagrozījis un no visām pusēm rūpīgi aplūkojis un no pēkšnās apskaidrības milzīgā satraukuma nedaudz atģodīties, tomēr manāmi drebošā balsī klātesošajiem kolēģiem pavēstīju, ka putns, kuru man ir tā retā izdevība savās rokās turēt, pavisam noteikti nav no Latvijā mītošajiem meža strazdiem, bet, acīmredzot, pieder kādai no Sibīrijas strazdu sugām. Šie manis izrunātie vārdi bija kā zibens spēriens, kas lika visiem drudzaini sarosities. Pēc kāda brīža, pētot šo putnu tālāk (un jau ar Eiropas putnu noteicēju rokās), J. Kazubiernis nosauca īsto sugu – *Zoothera dauma*!

Arī savulaik (1971. gada 15. septembrī) no Papes ezera piekrastē izlikta tīkla man nācās pašrocīgi izņemt Pallasa ķauķi *Locustella certhiola*, dēvētu arī par raibastes sisinātājķauķi (pēc Z. Spura

(1992)). Tādējādi man neklātos žēloties, ka no Sibīrijas nākušie maldu viesi no manis būtu īpaši vairījušies, drīzāk jau gluži otrādi. Turklat savādi, ka abas reizes Latvijā konstatētās putnu sugars mūsu visnotaļ čaklajiem putnu vērotājiem gan joprojām nav rādījušās. Nebūdams skaudīgs un neno-vidīgs, novēlu viņiem turpmāk lielāku veiksmi nekā līdz šim!

Man šķiet, ka nemelošu, apgalvotams, ka savu samērā ilgo ornitoloģisko gaitu laikā esmu izglābis ne vienu reizi vien vēl glābjamu putnu visdažākajos apstākļos un situācijās. Uzskatu par savu pienākumu atvainoties visām tām personām, kas manis dēļ saceltās ažiotāžas gaitā bijuši spiesti neracionāli tērēt savu laiku budžeta neatgūstamos resursus, kā arī, šīs polemikas gaitā iejaukti, iespējams, jutušies kaut kā aizvainoti.

Pateicības

Par palidzību sugars un putna dziņuma noteikšanā izsaku pateicību Ruslanam Matrozem un Valdim Rozem, kuram pienākas arī mans liels paldies par perfekti izgatavoto rubīnriklītes izbāzni. Paldies Agrim Celmiņam par atsūtītajām literatūras kopijām un Dmitrijam Boiko par atļauju izmantot fotogrāfiju no tapušā putna izbāžņa, kas tagad glabājas Latvijas Dabas muzeja fondos un ir pieejams pētniekiem.

Foto: P. Chong / wikipedia.org

**Sibīrijas rubīnriklītes
Luscinia calliope tēviņš.**

Literatūra

- Anon. 2016. Latvijas putnu sarakstu papildināja rubīnriklite. *Kas Jauns Avīze*, 17.11.2016.: 25.
Clement P., Rose C. 2015. Robins and Chats. London, Christopher Helm, 688 p.
Kazubiernis J. 2002. Latvijā jauna putnu suga – raibais zemesstrazds *Zoothera dauma*. *Putni dabā* 11.3: 2–3.
Liepiņa L. 2016. Salacgrīvas novadā novērotas divas Latvijai nebijušas putnu sugas. *Auseklis*, 07.12.2016.: 3.
Matrozis R., Smislovs V., Smislovs E. 2016. Par Sibīrijas peļkājītes *Prunella montanella* novērojumiem Lauteros. *Putni dabā* 2016/4: 14–16.
Spuris Z. 1992. Zvirbuļveidīgo putnu (*Passeriformes*) latviskie nosaukumi. Rīga, Zinātne: 51.lpp.
Strazds M., Baumanis J., Funts K. 2014. Holarktikas putnu nosaukumi latviešu valodā. *Putni dabā*. 4. pielikums: 84.
Vilks K. 1986. Atmiņas par putniem. Rīga, Zinātne, 150 lpp.

Summary

The first record of a Siberian Rubythroat *Luscinia calliope* in Latvia /Juris Lipsbergs/

On 3 November 2016 during the bird ringing event at Lauteri (near Salacgrīva city, northern Latvia) a young female Siberian Rubythroat *Luscinia calliope* was caught in a mist net. The bird was in bad health and died shortly after. This was the first record of this species in Latvia. This specimen was prepared and is now stored in the Natural History Museum of Latvia.